

De boekdrukkunst was sinds zijn uitvinding niet enkel de verspreider van het woord in al zijn vormen, maar werd eveneens gebruikt voor het vermenigvuldigen van muziek. Hierdoor kende deze, eenmaal gecomponeerd, een snelle verspreiding. In de loop van de geschiedenis werden diverse druktechnieken gebruikt die elk hun voor- en nadelen kenden.

Een terugblik naar de negentiende eeuw...

Het drukken van muziek

We staan er niet meer bij stil. Het schrift is zodanig verweven in ons alledaags bestaan dat het zo vanzelfsprekend lijkt. Toch is het op zich erg bijzonder dat wanneer iemand bepaalde klanken produceert, een ander persoon deze precies kan nabootsen aan de hand van tekens die op een vel papier geschreven of gedrukt staan. Onze spraak had hiermee een papieren drager waardoor kennis over de eeuwen heen kon worden overgeleverd. Muziek vormde een ander probleem. Hierbij is het niet enkel de bedoeling om tonen op papier te zetten, maar ook ritmiek en de lengte van deze tonen.

De vroegste ontwikkeling van het muziekschrift vindt men terug in de 9de eeuw. Tekens (neumen) gaven de voornaamste toonschreden aan en maakten enkel duidelijk of een melodie in stijgende of dalende lijn ging. In de 11de eeuw ontwikkelde een benedictijnse monnik een vierlijnige notenbalk en benoemde de verschillende noten. Twee eeuwen later ontstond het mensuraal notenschrift. Hierin werd door middel van noten voor het eerst een zelfstandig muzikaal ritme in het notenbeeld voorgesteld. Vele veranderingen zouden nog volgen in de daaropvolgende eeuwen, waarbij men sinds 1600 voornamelijk streefde naar vereenvoudiging in de schrijfwijze. Pas op het einde van de 18de eeuw werd de notenbalk met vijf lijnen definitief ingevoerd.

Tot aan de vooravond van de uitvinding van de boekdrukkunst werd muziek vocaal of via erg dure handschriften overgeleverd. Dit maakte een ruime verspreiding en overlevering naar volgende generaties erg moeilijk. Eenmaal de boekdrukkunst was uitgevonden kon deze techniek garant staan voor een snelle en ruime verspreiding van muziek. Of toch niet? In eerste instantie werden de muziekbeelden in (bvb religieuze) boeken met de hand toegevoegd op daarvoor vrijgehouden plaatsen in het boek. In een volgende stap werden enkel de notenbalken gedrukt, waarna de noten er met de hand of via een stempeltechniek werden toegevoegd. Een vroeg

Een fotoreportage...

Het slaan van notenmuziek in loden diepdrukplaten.

Met behulp van een vijftandige 'rastral' bekwam men met één trek een notenbalk in de loden plaat.

Het slaan van tekens en noten door middel van stalen stempels

De notenvlaggen en maatstrepen werden met de hand gestoken.

voorbeeld van deze gecombineerde techniek is het Psalterium van Johan Fust en Pieter Schöffer uit 1457. Niet lang daarna werden de notentypen eveneens gedrukt, dit in een tweede drukgang na de notenbalk. Dit gaf als bijkomend voordeel de mogelijkheid om in twee kleuren te werken.

Al in 1528 vond een Franse lettergieter een techniek om noten én notenbalk in één drukgang op papier te krijgen. Hij gebruikte afzonderlijke notentypen, waarbij balkfragmenten toegevoegd werden. Het resultaat was echter geen vloeiend leesbare notenbalk. Het duurde nog tot in de 18de eeuw vooraleer de Duitse drukker-uitgever Breitkopf deze methode zou verfijnen door de typen in zeer kleine onderdelen op te splitsen, zodat iedere mogelijke samenstelling te verkrijgen was. Deze ingewikkelde legpuzzel zou enkel geschikt blijken voor drukwerken waar in verhouding tot het gewone schrift weinig muziekschrift toegevoegd moest worden. Deze hoogdruktechniek van samengestelde kleine losse elementen zorgde voor erg ingewikkeld zetwerk, maar had als voordeel samen met de tekstpagina's in één drukgang gedrukt te kunnen worden.

Voor het drukken van grotere stukken bladmuziek was een andere techniek aangewezen, de kopergravure. Tegen het eind van de 16e eeuw werd deze techniek meer en meer toegepast. Het grote voordeel ten opzichte van de hoogdruktechniek is de volledige vrijheid die een graveur had. Bindbogen en hulplijnen werden probleemloos via deze graveertechniek op de koperplaat aangebracht. Vanaf begin 18de eeuw werd het graveren van noten ook vervangen door het slaan van noten in loden platen door middel van staalstempels. Maar eerst werd met een vijftandige 'rastral' een notenbalk in de plaat gekrast. Hierna werden de tekens en noten aangetekend en vervolgens met staalstempels in deze loden platen geslagen. De maatstrepen, de notenvlaggen en de balkhulplijnen werden met de hand gestoken.

Met de toenemende populariteit van de muziekbeoefening aan het eind van de 18de eeuw nam de vraag naar bladmuziek sterk toe. De kopergravure was echter duur en weinig slijtvast voor grote oplagen. De Duitser Alois Senefelder ontwikkelde rond 1800 een nieuwe druktechniek die een oplossing zou vormen voor deze problemen. Hij bedacht een chemisch procedé waarbij hij op een geschikte steensoort, de Solnhofer kalksteen, eerst iets schreef of tekende. Door de steen daarna op een scheikundige manier te bewerken lukte het hem om de afbeelding vanaf de steen op papier te drukken. Deze techniek kende al snel een groot succes, niet in het minst vanwege het verschil in kostprijs die tot 80% lager lag dan de kopergravure. De komst van de fotografie en het offsetprocedé maakte het op termijn nog makkelijker om muziek in grote oplagen te reproduceren. Ondertussen heeft de computertechnologie dit alles overgenomen en is het drukken van muziek al heel wat minder spannend dan dit ooit het geval was...

Met een schraapstaal werden de bramen weggeschraapt.

De afgewerkte diepdrukplaat is klaar om te worden afgedrukt.

Fotoalbum uit de collectie van de
Historische Drukkerij Turnhout

Openingsdagen 2015

(telkens op zondag)

Januari : 18
Februari : 1 en 15
Maart : 1, 15 en 29
April : 12 en 26 (erfgoeddag)
Mei : 10 en 24
Juni : 7 en 21
Juli : 5 en 19
Augustus : 2, 16 en 30
September : 13 en 27
Oktober : 11 en 25
November : 8 en 22
December : 6

HISTORISCHE DRUKKERIJ TURNHOUT

Steenweg op Mol 84 – 2300 Turnhout

Telefoon: +32 (0) 14 42 00 34

e-mail: info@historischedrukkerij.be

www.historischedrukkerij.be